

راه‌کارهای تحکیم خانواده از منظر دین

علی توحیدی نژاد*

چکیده

اخلاق نیک، از جمله اوصاف مهم و برجسته انسان و عاملی مؤثر در ثبات و تحکیم خانواده است. نیکوخویی با مردم - به‌ویژه با همسر و فرزندان، تأثیری عمیق بر شخصیت انسان می‌گذارد و جامعه و محیط خانواده را آکنده از صفا و صمیمیت می‌کند. به دلیل مشکلاتی که بر اثر رعایت نکردن اخلاق در نهاد خانواده‌ها ایجاد می‌شود، پرداختن به راه‌کارهای تحکیم خانواده، کاری ضروری است. نوشتار حاضر، به بررسی نقش اخلاق و فواید آن در استوارسازی بنای خانواده و لزوم رعایت اخلاق در بین اعضای خانواده از منظر دین می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: حسن خلق، فواید خوش اخلاقی، خانواده، معارف قرآن و حدیث.

* پژوهشگر مرکز تخصصی حدیث حوزه. (a.tohidinejad@yahoo.com)

مقدمه

خانواده، کانون مقدسی است که در سایه پیوند زناشویی، پایه گذاری شده و با پیدایش و تولید فرزند، رنگ و جلوه‌ای ملکوتی می‌گیرد. همان‌گونه که اسلام، دوری از این کانون را خطری برای سعادت انسان معرفی می‌کند، تشکیل خانواده را عامل آرامش و پاکی می‌داند. بنابراین، اهمیت خانواده و نقش آن در پرورش و ارائه مبانی زندگی اجتماعی و فرهنگی به فرزندان و رسیدن به مقامات رفیع را نمی‌توان نادیده گرفت.

خانواده‌ای که می‌خواهد منشأ اثر باشد، نیازمند استحکام است و اگر افراد خانواده این اصول و روش‌ها را بدانند و آن‌ها را به کار گیرند، هم رضایت خدا را جلب می‌کنند و هم خانواده‌ای بادوام خواهند داشت. از جمله اصولی که می‌تواند به دوام، ثبات و تحکیم خانواده کمک کند، اخلاق حسنه داشتن افراد خانواده است. امام علی علیه السلام در این باره فرموده است:

حُسْنُ الْخُلُقِ خَيْرٌ قَرِينٍ وَعُنْوَانُ صَحِيفَةِ الْمُؤْمِنِ حُسْنُ خُلُقِهِ؛^۱

خوش اخلاقی، بهترین هم‌نشین است و سرآغاز دفتر مؤمن، خوش اخلاقی اوست.

اخلاق نیکو، از صفاتی است که بر زندگی انسان، به ویژه در محیط خانواده نقشی بسزا و تأثیری مستقیم دارد. در واقع اخلاق، کانون خانواده را استوار و محکم نگه می‌دارد؛ زیرا در محیط خانواده، اخلاق و مسائل عاطفی، بیش از مسائل دیگر حکم فرماست و بر مسائل دیگر غلبه دارد.

پرسش اصلی نوشتار حاضر این است که حسن خلق، در روابط بین اعضای خانواده چه تأثیری دارد؟ در این موضوع، نوشته‌هایی مانند: «اخلاق خانوادگی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم»،^۲ «بررسی اصول اخلاقی و همسراری پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم»^۳ و... وجود دارد که در آن‌ها به واژه‌شناسی اخلاق، اهمیت ازدواج، شخصیت زن در اسلام و فضایل اخلاقی پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اشاره شده است. از آن‌جا که زندگی خانوادگی، بیشتر بر اساس مسائل اخلاقی شکل می‌گیرد - یعنی اگر اعضای خانواده از اخلاقی نیکو بهره‌مند باشند، محیط خانواده به بهشتی سرور انگیز تبدیل می‌شود

^۱. تحف العقول، ص ۲۰۰.

^۲. مجله کوثر، شماره ۴۹.

^۳. در ویژه‌نامه میلاد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم در سال ۱۳۹۱ به چاپ رسیده است.

و چنان چه به بد اخلاقی خو گرفته باشند، همواره خود را در جهنمی سوزان گرفتار خواهند دید - نگارنده به تحقیق درباره این موضوع ترغیب شده است. از این رو هدف این نوشتار، نشان دادن فواید حسن خلق در روابط زوجین است.

الف) لزوم رعایت اخلاق بین زن و شوهر

زن و شوهر برای سعادت خود و فرزندان شان، باید یک سلسله مسائل اخلاقی را رعایت کنند. رعایت اخلاق حسنه و خودداری از زشتی های اخلاق، کاری طاقت فرسا نیست. اجرای حقایق اخلاقی نسبت به یکدیگر، فضایی از صفا و صمیمت، پاکی و سلامت، راحت و امنیت و عشق و محبت به وجود می آورد و زندگی را در تمام شئون بر زن و شوهر، از غسل شیرین تر می کند. پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می فرماید:

إِنَّ أَكْمَلَ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا!

ایمان آن مؤمنی کامل تر است که اخلاقش نیکوتر باشد.

امام علی علیه السلام نیز در این باره فرمود:

بِحَسَنِ الْأَخْلَاقِ يَطِيبُ الْعَيْشُ؛^۲

با خوش اخلاقی، زندگی نیکو و مطلوب می گردد.

همچنین بر اساس روایات، حسن خلق سبب شیرین تر شدن زندگی،^۳ جلب محبت و دوستی دیگران،^۴ افزون شدن روزی،^۵ آباد گشتن سرزمین ها و طولانی شدن عمر می شود.^۶ برخی از جلوه های رفتاری که در تحکیم روابط بین همسران تأثیر دارند، عبارت اند از:

۱. خوش رفتاری

مرد، سنگ زیرین آسیای زندگی است و باید با خوش رفتاری، بر سختی ها شکیبنا باشد.

۱. الکافی، ج ۲، ص ۱۹۹.

۲. معدن الجواهر، ص ۷۲.

۳. امام علی علیه السلام فرمود: «بِحَسَنِ الْأَخْلَاقِ يَطِيبُ الْعَيْشُ؛ با خوش اخلاقی، زندگی نیکو و مطلوب می شود.» (همان)

۴. امام علی علیه السلام فرمود: «مَنْ حَسَنَ خُلُقَهُ كَثُرَ مُجْبُوهُ وَ أَيْسَتِ الثُّقُوشُ بِهِ؛ هر کس خوی اش نیکو باشد، دوستانش بسیار شوند و نفس های مردم به او انس گیرد.» (غرر الحکم، ص ۶۳۳)

۵. امام صادق علیه السلام فرمود: «حَسَنُ الْخُلُقِ يَزِيدُ فِي الرِّزْقِ؛ اخلاق نیک، سبب افزایش روزی می شود.» (الزهد، ص ۳۰)

۶. امام صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّ الْبِرَّ وَ حَسَنَ الْخُلُقِ يَغْمُرَانِ الدِّيَارَ وَ يَزِيدَانِ فِي الْأَعْمَارِ؛ نیکی کردن و اخلاق خوب، مایه آبادانی دیار (سرزمین ها، شهرها و خانه ها) و طولانی شدن عمرها می گردد.» (همان، ص ۲۹)

مردان باید با همسران خود خوش رفتار باشند و همواره با گفتار نیک و گشاده‌رویی با آن‌ها برخورد کنند؛ زیرا آنان در تشکیل خانواده، بقای نسل و به‌ویژه در پرورش فرزندان، نقشی مؤثر دارند. قرآن کریم به مردان دستور می‌دهد با همسران خود به طور شایسته رفتار کنند:

﴿وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾^۱

با زنان به طور شایسته رفتار کنید!

مقصود از «معاشرت نیکو»، انصاف در تقسیم نفقه و رفتار و گفتار پسندیده است و این‌که او را کتک نزند، سخن بد به او نگوید، با گشاده‌رویی برخورد نماید و همان‌طور که با مردم رفتار می‌کند، با او نیز رفتار کند؛ زیرا بانوان نیز مانند مردان دارای نیروی اراده و اختیار هستند و حقوق بسیاری که شوهر بر همسرش دارد، مانند آن نیز حقوقی برای زن بر شوهرش در نظر گرفته شده و انتظام خانواده به رعایت آن‌ها استوار است.

از امام صادق علیه السلام چنین روایت شده است:

رَجِمَ اللَّهُ عَبْدًا أَحْسَنَ فِيمَا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ زَوْجَتِهِ؛^۲

خداوند رحمت کند بنده‌ای که رابطه خود و خانواده‌اش را نیکو گرداند!

و از امام علی علیه السلام نیز نقل شده است:

خَيْرُ نِسَائِكُمْ... الْهَيْئَةُ اللَّيِّنَةُ الْمُؤَاتِيَةِ؛^۳

بهترین زنان شما... آن زنی است که با شوهر خود مهربان و نرم‌خو باشد [و با او همراهی کند].

برخورد نیکو با اهل خانه، از دستوره‌های مهم اسلامی است که در آرامش و آسایش خانواده نقشی بسزا دارد.

۲. همکاری متقابل

داشتن زندگی خوب و سالم همراه با آسایش، آرامش و امنیت به سازش، توافق و همکاری متقابل بین زن و شوهر نیاز دارد و آنان نباید خود را جدا و مستقل از دیگری بدانند. زن و مرد در زندگی به همدیگر نیازمندند و باید در تأمین نیازهای یکدیگر کوشا

۱. نساء، ۱۹.

۲. من لایحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۲۵.

۳. أمالی (طوسی)، ص ۳۷۰.

باشند. احترام متقابل زوجین در محیط خانواده، از اصول اخلاقی و مهم است که در سعادت خانواده نقشی اساسی دارد و در روایات آمده که زوجین باید به همدیگر احترام بگذارند. امام باقر علیه السلام به مردان چنین سفارش کرده است:

مَنْ اتَّخَذَ امْرَأَةً فَلْيَكْرِمْهَا؛^۱

هر کس زن گرفت، باید او را گرامی بدارد.

زن نیز باید نهایت احترام را به شوهرش روا دارد و با او خوش رفتار باشد تا خوش بختی خود و همسر و فرزندانش را تضمین کند. امام صادق علیه السلام فرمود:

سَعِيدَةٌ سَعِيدَةٌ امْرَأَةٌ تُكْرِمُ زَوْجَهَا وَلَا تُؤْذِيهِ وَ تُطِيعُهُ فِي جَمِيعِ أحوَالِهِ؛^۲

بسیار سعادت‌مند است زنی که به همسرش احترام گذارد و او را آزار ندهد و همواره از او اطاعت کند.

زن به سبب احساس و عاطفه، تأثیرپذیری، رقت قلب و نیاز شدیدش به محبت و مهرورزی، باید از احترام شایسته شوهر در محیط خانه و خانواده برخوردار باشد. بی‌احترامی به زن، موجب تضعیف شخصیت و رنجش وی می‌شود؛ در نتیجه، نشاط و شکوفایی خود را از دست می‌دهد و چنین زنی نمی‌تواند از عهده مسئولیت تربیت کودک و اداره امور خانه برآید. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

اِسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّهُنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ؛^۳

با زنان خوش رفتاری کنید؛ اینان در دست شما امانت [و اسیر] هستند.

همچنین امام علی علیه السلام فرمود:

لَا يَكُنْ أَهْلَكَ أَشَقَى الْخَلْقِ بِكَ؛^۴

با خانواده‌ات به گونه‌ای رفتار کن که مبدا همسرت به واسطه تو، بدبخت‌ترین مردم باشد.

^۱. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۶۱.

^۲. کنز القوائد، ج ۱، ص ۱۵۰.

^۳. بحار الانوار، ج ۳۳، ص ۶۲۸.

^۴. نهج البلاغه، ص ۴۰۳.

۳. ابراز محبت

انسان اساساً تشنه دوستی و محبت است و محبت، انگیزه بسیاری از تلاش‌ها و زحمات‌های طاقت‌فرسای زندگی است؛ محبت زن و فرزند، پدر و مادر و دوست و آشناست که انسان را به فعالیت و کسب معاش وامی‌دارد. همچنان که آدمی از محبت خویش به دیگران لذت می‌برد، پیوسته در تلاش است که محبت دیگران را نیز به خود جلب کند؛ بنابراین، زوجین باید قدر محبت را بدانند. تبدیل محبت و عشق به کینه، نفرت، بغض و دشمنی، در صورتی که ملاک عقلی و شرعی در کار نباشد، تبدیل نعمت حق به ناسپاسی است و حفظ محبت و اعمال و سرایت دادن آن به یکدیگر، سبب خوش حالی دنیا و آخرت است.

از دیدگاه اسلام، اساس زندگی خانوادگی بر محبت است. قرآن کریم در این باره می‌فرماید:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾^۱

و از نشانه‌های خداوند این که از جنس خود شما، همسرانی برایتان آفرید تا در کنار آن‌ها آرامش یابید و در میانتان، مودت و رحمت قرار داد. در این امر، نشانه‌هایی است برای گروهی که تفکر می‌کنند.

خداوند می‌خواهد میان دو همسر، مهر و محبت برقرار باشد و در کنار یکدیگر احساس آرامش کنند. بنابراین، اصل در زندگی، وجود فضایی آرام و محبت‌آمیز است و زن و شوهر باید بکوشند در میان اعضا، آرامش به وجود آید و روز به روز عواطف و محبتشان به هم بیشتر شود.

لازمه شادابی روح و جلوگیری از افسردگی و پژمردگی این است که زن، خود را محبوب همسر خویش ببیند و از عشق و علاقه شوهر به خود، مطمئن باشد. همین اعتماد و اطمینان، امنیت خاطر زن را تأمین می‌کند و به آرامش درونی او می‌افزاید. زن به سبب برخورداری از عواطف سرشار درونی، در شرایط طبیعی می‌تواند بیشترین فداکاری و از خودگذشتگی را درباره همسرش از خود نشان دهد، عالی‌ترین احساساتش را نثار او کند و با

۱. روم، ۲۱.

بسیاری از سختی‌ها و محرومیت‌ها بسازد. گفتنی است ابزار علاقه زن به شوهر، باعث افزایش وفاداری مرد به زندگی خانوادگی و بالا رفتن انگیزه او برای کار در جهت تأمین آسایش خانواده می‌شود و رضایت او از زندگی زناشویی را در پی دارد.

۴. کاستن از توقعات (کم‌توقعی)

از مهم‌ترین عوامل استحکام و استمرار روابط صمیمانه و محبت‌آمیز، پرهیز از خواسته‌های بی‌موردی است که بدون در نظر گرفتن امکانات طرف مقابل، بر او تحمیل می‌شود و او را دچار مشکلات گوناگون می‌کند. اگر انسان، خواهان محبتی است که در آن هیچ‌گونه ملامت و سنگینی احساس نکند و نیز آرامش داشته باشد، باید از تحمیل هر نوع خواهشی که بیرون از حدّ توان طرف مقابل و زمینه‌ساز بدبینی و دل‌سردی است، بپرهیزد. پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

أَيُّمَا امْرَأَةٍ لَمْ تَرْفُقْ بِرَوْجِهَا وَ حَمَلَتْهُ عَلَى مَا لَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ وَ مَا لَا يُطِيقُ لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ مِنْهَا حَسَنَةً وَ تَلَقَّى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هُوَ عَلَيْهَا غَضَبَانُ؛^۱

هر زنی که بر شوهر خود دل‌سوزی نکند و او را به کارهایی که خارج از توان و طاقت اوست وادار سازد، هیچ عمل نیک او پذیرفته نمی‌شود و در قیامت خدا را در حالی که بر او غضبناک است، ملاقات می‌کند.

هر مرد و زن از نظر جسمی و روحی، دارای قوّت و قدرت مخصوص به خویش است. درک این قدرت و قوّت، به معاشرت و برخورد طبیعی و اخلاقی، بستگی دارد. زن و شوهر باید به این حقیقت توجه داشته باشند که حضرت حق، در مسئله بسیار مهمّ تکلیف به انسان، دو واقعیت را منظور فرمود: اولاً، آنچه برای انسان مقدور نیست و از تحمل و طاقتش بیرون است را به انسان تکلیف نکرده است؛ ثانیاً، تکالیف و مسؤولیت‌های شرعی و اخلاقی را با ملاحظه وسع، بر دوش انسان قرار داده است. این، جلوه رحمت، لطف و عنایت خداوند بر بندگان تا روز قیامت است. خداوند کریم در قرآن به این مطلب مهم اشاره دارد و می‌فرماید:

﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾؛^۲

۱. من لایحضره الفقیه، ج ۴، ص ۱۶.

۲. بقره، ۲۸۶.

هیچ کس را جز به اندازهٔ وسع، تکلیف نکنند.

﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا﴾^۱

خدا هیچ کس را جز به آن چه داده است، تکلیف نکند.

بر این اساس، زن و مرد باید در مسئله درخواست‌ها و توقعاتشان از یکدیگر، این اخلاق کریمانه را سرمشق و الگوی خود قرار دهند؛ یعنی اولاً، خارج از قدرت و طاقت - چه در امور مادی و چه در امور معنوی - از یکدیگر چیزی نخواهند. ثانیاً، قدرت و توان یکدیگر را در خواسته‌ها ملاحظه نکنند، بلکه توقعات و خواسته‌های خود را به اندازهٔ وسع و طاقت موجود قرار داده و تکالیف طبیعی و روزمره را در حدی به یکدیگر ارائه دهند و از هم بخواهند که با شیرینی و اشتیاق انجام گیرد.

۵. معذرت خواهی

هیچ یک از ما معصوم و عاری از خطا و اشتباه نیستیم و هر فرد ممکن است در حق دیگران بد کند. مهم این است انسان که به هنگام پی بردن به خطای خود، به اشتباه بودن آن عمل اعتراف نموده و از کسی که به او بد کرده است، عذرخواهی کند. ممکن است مرد بر اثر خستگی یا عصبانیت نابجا، به همسر خود تندی کند، یا زن با برخورد نامناسب یا کوتاهی در انجام وظیفه، سبب ناراحتی شوهر خود شود؛ در این هنگام باید از همسر خود عذرخواهی نماید.

امام صادق علیه السلام یکی از ویژگی‌های «زن خوب» را چنین بیان می‌فرماید:

خَيْرُ نِسَائِكُمُ الَّتِي اِنْ غَضِبَتْ اَوْ اَغْضَبَتْ قَالَتْ لِرَوْجِهَا يَدِي فِي يَدِكَ لَا اُكْتَحِلُ بِغَضَبِ حَتَّى تَرْضَى عَنِّي؛^۲

بهترین زنان شما، زنی است که هنگام غضب بر شوهر خود، یا مورد غضب واقع شدن او، به همسرش بگوید: دست من در دست توست؛ خواب به چشمانم نخواهد رفت تا هنگامی که از من راضی شوی.

از سوی دیگر، طرف مقابل نیز باید عذر فرد خطاکار را بپذیرد و از لغزش او درگذرد، هرچند توجیهی که برای عمل ناشایست خود می‌آورد، مناسب نباشد. امام سجاد علیه السلام فرمود:

^۱. طلاق، ۷.

^۲. مکارم الأخلاق، ص ۲۰۰.

لَا يَعْذِرُ إِلَيْكَ أَحَدٌ إِلَّا قَبِلَتْ عُذْرَهُ وَإِنْ عَلِمْتَ أَنَّهُ كَاذِبٌ؛^۱

هیچ کس از تو عذرخواهی نکند، مگر این که عذرش را بپذیر، حتی اگر بدانی دروغ می گوید!

پذیرش عذر دیگران علاوه بر اجر اخروی، کینه را از دل ها می برد و باعث ایجاد انس و برادری میان افراد می شود. از امام علی علیه السلام چنین روایت شده است:

أَقْبَلَ أَعْدَاءَ النَّاسِ تَسْتَمِعُ بِإِحْوَانِهِمْ وَالْقَهْمُ بِالْبِشْرِ قَمْتُ أَصْغَانِهِمْ؛^۲

عذرخواهی های مردم را بپذیر تا از برادری آنان بهره مند شوی، و با روی گشاده دیدارشان کن تا کینه هایشان بمیرد.

پیامبر صلی الله علیه و آله نیز درباره یکی از صفات بد زنان فرمود:

لَا تَقْبَلُ مِنْهُ عُدْرًا وَلَا تَغْفِرْ لَهُ ذُنْبًا؛^۳

از شوهرش عذری نمی پذیرد و گناهش را نمی بخشد.

در خانواده ای که بر اساس محبت و مودت بنا نهاده شده است، زن و شوهر باید از خطاها و اشتباه های یکدیگر گذشت کنند و عذر یکدیگر را بپذیرند. این کار، سبب دوستی و محبت میان آنان می شود و بر استحکام بنیان خانواده می افزاید؛ افزون بر آن، فرزندان نیز روش درست زندگی و آداب برخورد با دیگران را از والدین خود می آموزند.

۶. گذشت

عفو و بخشش - یعنی گذشت از کوتاهی دیگران و نادیده گرفتن خطاهای آنان - نمونه ای از اخلاق نیک و بزرگی روح و نیز از آداب معاشرت است. ممکن است زن و شوهر گاهی نسبت به یکدیگر، مرتکب خطا و اشتباه شوند. امکان دارد زن در مسئله خانه داری، پخت و پز، توجه به فرزندان و رعایت حق شوهر، دچار خطا شود؛ مرد نیز ممکن است درباره حق همسر خود اشتباه کند؛ اشتباه و خطایی که از هر دو طرف قابل گذشت، اغماض و عفو است.

برقراری روابطی سالم میان اعضای خانواده، مهم ترین عامل سلامت خانواده است که با

۱. نزهة الناظر، ص ۸۹.

۲. غرر الحکم، ص ۱۴۳.

۳. الکافی، ج ۵، ص ۳۲۵.

هم دلی، همکاری، هم فکری و هماهنگی، به وجود می‌آید. امام صادق علیه السلام در این باره می‌فرماید:

مَنْ حَسَنَ بِرُّهُ بِأَهْلِهِ زَادَ اللَّهُ فِي عُمْرِهِ؛^۱

هرکس با خانواده‌اش نیک رفتار باشد، خداوند بر عمرش بیفزاید.

چشم‌پوشی و بخشش، از نشانه‌های ایمان و مکارم اخلاق است. کسی که خطاهای دیگران را نادیده بگیرد، خدای متعال نیز از گناهان او می‌گذرد و او را مشمول رحمت و آمرزش قرار می‌دهد:

﴿وَلْيَغْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾^۲

و باید عفو و گذشت داشته باشند. آیا دوست ندارید که خداوند شما را ببخشد؟ و خداوند بخشنده مهربان است.

کسی که از بشری مانند خود در نمی‌گذرد، چگونه امید دارد خداوند جبار، او را مورد عفو خود قرار دهد؟

در دهه گذشته، درباره عفو و گذشت و تأثیر آن در سلامت روان، تحقیقاتی گسترده‌ای انجام شده و بیشتر پژوهش‌های صورت گرفته، بیان‌گر تأثیر مستقیم عفو و گذشت با ابعاد تأثیرگذار در سلامت روان بوده‌اند. این تحقیقات نشان می‌دهد عفو و گذشت، در کاهش اضطراب، افسردگی، عصبانیت، پرخاش‌گری، اختلالات عاطفی - رفتاری و افزایش اعتماد به نفس، امیدواری و درمان اختلالات روانی تأثیر دارد. افزون بر آن، نقش مؤثر عفو و گذشت در کاهش بزه‌کاری، استفاده از مواد مخدر و داروهای آرام‌بخش و نیز کاستن از رفتارهای ضد اجتماعی، همچون کم‌رویی، بدبینی و لجبازی از سوی پژوهش‌گران غربی تأیید شده است.^۳

چشم‌پوشی هر یک از زن و شوهر از لغزش‌ها و کارهای ناپسند دیگر، در محیط خانواده چنان اهمیتی دارد که بی‌توجهی به آن، جو صمیمیت و آسایش حاکم بر خانواده را به محیط اضطراب، بدبینی، عصبانیت و عیب‌جویی مستمر هر یک از اعضا نسبت به یکدیگر

۱. الخصال، ج ۱، ص ۸۸.

۲. نور، ۲۲.

۳. نک: «رابطة عفو و گذشت با میزان اضطراب»، حوزه و دانشگاه، ش ۳۱.

تبدیل خواهد کرد. بنابراین، باید سعی شود رفتارهای مطلوب همسر، مورد توجه و تأیید قرار گیرد و همسر شما باید بفهمد که برای او ارزش قائلید. تشویق و تأیید نکات مثبت او باید به طور آشکارا و یا در جمع باشد و تذکر نکات منفی و انتقاد باید به طور محرمانه و در خلوت صورت گیرد.

ب) آثار اخلاق حسنه

از سفارش‌های دین، داشتن اخلاق نیکو در برخوردها و مخصوصاً در تعامل با خانواده است تا این نهاد مقدس بتواند نقش خود را به درستی ایفا کند. داشتن اخلاقی نیکو همراه با گذشت، آثار بسیاری دارد:

۱. ازدیاد محبت

کسب محبوبیت، از جمله آثار خوش اخلاقی به شمار می‌رود و بد اخلاقی و خشونت، ارمغانی جز دوری همسران از یکدیگر و سرکوبی عواطف محبت‌آمیز آن‌ها ندارد. تنها در پرتو خوش اخلاقی و مدارا با همسر است که می‌توان انس و محبت را در محیط خانواده به وجود آورد و رشته دوستی را محکم کرد. امام علی علیه السلام درباره عوامل دوستی می‌فرماید:

ثَلَاثٌ يُوجِبْنَ الْمَحَبَّةَ حُسْنَ الْخُلُقِ وَ حُسْنَ الرِّفْقِ وَ التَّوَاضُّعُ؛^۱

سه چیز سبب دوستی می‌شود: خوش اخلاقی، نرمی در کار و فروتنی کردن.

با داشتن روحیه گذشت و اغماض، بذر محبت در دل‌ها کاشته شده و بذر کینه در دل نخواهد رویید. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود:

حُسْنَ الْخُلُقِ يُثْبِتُ الْمَوَدَّةَ وَ حُسْنَ الْبِشْرِ يَذْهَبُ بِالسَّخِيمَةِ؛^۲

خوش اخلاقی، پیوند دوستی را محکم سازد و خوش رویی، کینه را بزدايد.

امام علی علیه السلام می‌فرماید:

مَنْ حَسَنَ خُلُقَهُ كَثُرَ مُحِبُّوهُ وَ أَنْسَتِ النَّفُوسُ بِهِ؛^۳

هر کس خوی اش نیکو باشد، دوستانش بسیار شوند و نفس‌های مردم به او انس

۱. عیون الحکم و الموعظ، ص ۲۱۱.

۲. تحف العقول، ص ۳۵.

۳. غرر الحکم، ص ۶۳۳.

گیرد.

ایشان همچنین فرمود:

مَنْ حَسُنَ خُلُقُهُ سَهَّلَتْ لَهُ طَرَفُهُ؛^۱

هر کس خُلُقش نیکو باشد، راه‌های معاش و زندگانی او سخت و دشوار نباشد.

از آثار نرم‌خویی، جلب محبت همسر است که به ایجاد فضای آرام و به دور از تنش و اختلاف، کمک می‌کند.

۲. آرامش و آسایش زندگی

زندگی در دنیا همواره با سختی‌ها و مشکلاتی همراه است که بر ضعف اعصاب، پرخاش‌گری، اضطراب و افسردگی در افراد تأثیری گذارد و آسایش و آرامش را از خانواده سلب می‌کند. این بیماری‌ها از بداخلاقی و نبود گذشت بین افراد آن خانواده ناشی می‌شود و کانون گرم خانواده را به سردی سوق می‌دهد. در چنین مواردی، اغماض، سعه صدر و نرمش از سوی افراد، بنیاد خانواده را مستحکم‌تر می‌سازد و آسایش و آرامش را به ارمغان می‌آورد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

وَلَا عَيْشَ أَهْنًا مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ؛^۲

هیچ معاشرتی گواراتر از خوش خلقی نیست.

امام علی علیه السلام نیز فرمود:

مَنْ حَسَّنَتْ خَلِيقَتُهُ طَابَتْ عِشْرَتُهُ؛^۳

هر کس خلقش نیکو باشد، مخالطت و معاشرت او نیکو شود.

شخصیت اخلاقی انسان در طول زمان شکل می‌گیرد. بنابراین، تغییر اخلاق منفی او نیز محتاج فرصت است و نمی‌توان انتظار داشت با نصیحت و موعظه، تحولی عمیق در اخلاق همسر ایجاد شود. از این رو بهترین راه برای بهره‌مندی از زندگی مشترک، گذشت از خوی ناپسند همسر است. پافشاری نابجا برای تغییر اخلاق همسر، چه بسا وضعیت روحی و

^۱. عبون الموعظ والحکم، ص ۴۴۹.

^۲. مشکاة الانوار، ص ۷۳.

^۳. غررالحکم، ص ۵۹۹.

اخلاقی او را وخیم تر گرداند. این نکته درباره زنان، بیشتر صادق است و ظرافت روحی آنان، لطافتی خاص را در برخورد با آنها می طلبد. در صورت رعایت نکردن این نکته و وارد ساختن فشار روحی بیش از حد بر زن، ممکن است او را چون فنر، به واکنش تخریبی شدید و آوار سازد که اولین قربانی آن، به خطر افتادن سلامت روانی زن و در پی آن سعادت خانواده خواهد بود.

امام علی علیه السلام فرمود:

بِحَسَنِ الْأَخْلَاقِ يَطِيبُ الْعَيْشُ؛^۱

با خوش اخلاقی، زندگی نیکو و مطلوب می شود.

چنانچه خانواده بر اساس آموزه های نبوی، مبتنی بر شناخت درست، آمادگی های لازم و توانایی های ضروری شکل گیرد و زندگی خانوادگی بر اصول سیره نبوی سامان یابد، روابط اعضای خانوادگی بر مدار مودت و رحمت، رفق و ملایمت، نیک رفتاری، تکریم، تفاهم و توافق، مدارا و سازگاری، بخشش و گذشت، همکاری، صراحت و صداقت، شکیبایی و بردباری نظم می گیرد. افزون بر این، پاس داشت حقوق خانواده و تأمین نیازهای همه، به خوبی پیش می رود؛ هیچ تعدی، آزار و خشونت ظهور نمی یابد؛ خانواده تدبیرمندان به سوی مقاصدش گام برمی دارد و از استواری و استحکام کامل برخوردار می شود. این گونه است که زندگی خانوادگی سراسر لذت و سلامت، پراز آرامش و به دور از تنش و انسانی و معنوی می شود.^۲

به بیانی دیگر، زندگی پراز ناگواری هاست. اگر انسان بنا را بر خوش اخلاقی با خانواده نگذارد و در مشکلات و ناهمواری ها، با آنها به تندی و خشونت رفتار کند، زندگی او همراه با آرامش و آسایش نخواهد بود.

۳. وسعت روزی

خوش اخلاقی و گذشت، از صفاتی به شمار می آیند که - هم از بعد مادی و هم از بعد معنوی - بر اصلاح جامعه تأثیری مهم دارند. در آموزه های دینی، بر این مسئله تأکید بسیاری شده، تا آن جا که خوش اخلاقی، موجب برکت و ازدیاد روزی معرفی شده است. امام

۱. همان، ص ۳۰۰.

۲. «بررسی اصول اخلاق خانوادگی و همسر داری نزد پیامبر صلی الله علیه و آله»، ویژه نامه میلاد پیامبر اعظم، زمستان ۱۳۹۱.

صادق علیه السلام در این باره فرمود:

حُسْنُ الْخُلُقِ مِنَ الدِّينِ وَهُوَ يَزِيدُ فِي الرِّزْقِ؛^۱

خوش رفتاری، نشانه دین داری است و بر مقدار روزی می افزاید.

بدیهی است خوش اخلاقی و حسن معامله با فرد خوش اخلاق و در نتیجه، کسب اعتماد و اعتبار اجتماعی، از مهم ترین اسباب کسب روزی به شمار می آید. از امام علی علیه السلام روایت شده است:

حُسْنُ الْأَخْلَاقِ يُدْرَأُ الرِّزْقَ وَيُونِسُ الرِّفَاقَ؛^۲

نیکویی خصلت ها، روزی ها را روان می سازد و به رفیقان انس و آرامش می دهد.

روان ساختن روزی ها، یا به این اعتبار است که مردم، رعایت و اعانت چنین کسی را می کنند و یا این که خداوند به ازای این خوبی، روزی او را از هر راهی که مصلحت بداند، زیاد می گرداند.

امام علی علیه السلام همچنین می فرماید:

فِي سَعَةِ الْأَخْلَاقِ كُنُوزُ الْأَرْزَاقِ؛^۳

گنج های روزی ها، در وسعت خلق هاست.

یعنی خوی ها و خصلت های زیبا، باعث فراخی روزی می شود و این به اعتبار لطف حق تعالی به صاحبان آن هاست. ایشان در جای دیگر فرمود:

مَنْ كَرَّمَ خُلُقَهُ اتَّسَعَ رِزْقُهُ؛^۴

هر کس اخلاقش گرامی باشد، روزی اش فراخ می شود.

خوش اخلاقی برای شخص، اعتبار و اعتماد اجتماعی را در پی دارد و جلب دوستی می کند. مردم نیز به وسیله چنین افرادی، مشکلات اقتصادی خود را حل می کنند که افزایش سرمایه را در پی دارد.

^۱. تحف العقول، ص ۳۵۷.

^۲. غرر الحکم، ص ۳۴۶.

^۳. الکافی، ج ۸، ص ۲۳.

^۴. غرر الحکم، ص ۳۹۲.

نتیجه

از جمله مهم‌ترین نهادهای بشری، خانواده است که در تأمین نیازهای آدمی نقشی بسیار مهم دارد. اخلاق، صفتی مهم و برجسته در زندگی انسان به شمار می‌رود. نیک‌خویی با مردم - به‌ویژه با همسر و فرزندان - بر شخصیت انسان، تأثیری عمیق می‌گذارد و جامعه و محیط خانواده را آکنده از صفا و صمیمیت می‌کند. اجرای آموزه‌های اخلاقی، فضایی از صفا و صمیمت، پاکی و سلامت، راحت و امنیت، عشق و محبت به وجود می‌آورد و زندگی را در تمام شئون برزن و شوهر، از غسل شیرین‌تر می‌کند. اخلاق حسنه، در قالب معاشرت جمیل، همکاری، معذرت‌خواهی و عذرپذیری، ابراز محبت و کاهش توقعات، نمود دارد و سبب شیرین‌تر شدن زندگی، جلب محبت و دوستی دیگران و ازدیاد روزی می‌گردد.

کتاب نامه

- قرآن کریم، ترجمه: آیت الله ناصر مکارم شیرازی، قم، دارالقرآن الکریم، ۱۳۷۳ ش.
- الأمالی، محمد بن الحسن طوسی، تحقیق و تصحیح: مؤسسة البعثة، قم، دارالثقافة، ۱۴۱۴ ق.
- بحار الأنوار، محمد باقر بن محمد تقی مجلسی، تحقیق و تصحیح: جمعی از محققان، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
- تحف العقول، حسن بن علی بن شعبه حرانی، تحقیق و تصحیح: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ ق.
- الخصال، محمد بن علی بن بابویه (شیخ صدوق)، تحقیق و تصحیح: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۶۲ ش.
- عیون الحکم و المواعظ، علی بن محمد لیشی واسطی، تحقیق و تصحیح: حسین حسینی بیرجندی، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۶ ش.
- غرر الحکم و درر الکلم، عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، تحقیق و تصحیح: سید مهدی رجایی، قم، دارالکتاب اسلامی، ۱۴۱۰ ق.
- الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تصحیح و تعلیق: علی اکبر غفاری، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ ق.
- کنز الفوائد، محمد بن علی کراجکی، تحقیق و تصحیح: عبدالله نعمة، قم، دارالذخائر، ۱۴۱۰ ق.
- مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار، علی بن حسن طبرسی، نجف، المكتبة الحیدریة، ۱۳۸۵ ق.
- معدن الجواهر و ریاضة الخواطر، محمد بن علی کراجکی، تحقیق و تصحیح: احمد حسینی، تهران، المكتبة المرتضویة، ۱۳۹۴ ق.
- مکارم الأخلاق، حسن بن فضل طبرسی، قم، الشریف الرضی، ۱۴۱۲ ق.
- من لایحضره الفقیه، محمد بن علی بن بابویه (شیخ صدوق)، تصحیح و تعلیق: علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ ق.
- نزهة الناظر و تنبیه الخاطر، حسین بن محمد بن حسن بن نصر حلوانی، تحقیق و تصحیح: مدرسة الإمام المهدي، قم، نشر مدرسة الإمام المهدي، ۱۴۰۸ ق.
- نهج البلاغه، محمد بن حسین رضی، تحقیق و تصحیح: صالح صبحی، قم، هجرت،

۱۴۱۴ق.

- وسائل الشیعه، محمد بن حسن حر عاملی، تحقیق و تصحیح: مؤسسه آل البیت علیهم السلام، قم، مؤسسه آل البیت علیهم السلام، ۱۴۰۹ق.
- «اخلاق خانوادگی پیامبر صلی الله علیه و آله»، مجله کوثر، ش ۴۹، با تصرف گروه دین و اندیشه سایت تبیان - شکوری.
- «بررسی اصول اخلاق خانوادگی و همسررداری نزد پیامبر صلی الله علیه و آله»، فرزین سلیمی؛ منیژه پدیده؛ مهديه خنجری، ویژه نامه میلاد پیامبر اعظم، زمستان ۱۳۹۱.
- «رابطه عفو و گذشت با میزان اضطراب»، باقر غباری بناب، نشر حوزه و دانشگاه، ش ۳۱، تابستان ۱۳۸۱.